

อิทธิพลไตรภูมิในสังคมภาคใต้

The Influence of Traiphum Phra Ruang in the Southern Society

ชวน เพชรแก้ว

Chuan Petkaew

บทคัดย่อ

จากหลักฐานเท่าที่ค้นพบแล้วในภาคใต้ เป็นข้อมูลยืนยันได้ว่า ไตรภูมิพระร่วงวรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา ผลงานของพระมหาธรรมราชาลิไทซึ่งสะท้อนแนวคิดสำคัญทางพุทธศาสนานั้น มีอิทธิพลต่อสังคมภาคใต้มายาวนาน โดยปรากฏอยู่ในงานประเพณีสารทเดือนสิบ วรรณกรรมเรื่องสุบินกุมาร บทไหว้ลาลักษณ์ จิตรกรรมในสมุดข่อย (หนังสือบุต) จิตรกรรมตามผนังโบสถ์ หรือฝาผนังและเพดานในกุฏิ อีกทั้งมีหนังสือแผนที่ภาพไตรภูมิ และหนังสือไตรภูมิฉบับกระป๋องน้อย อย่างไรก็ตามหากพิจารณาวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยซึ่งเป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายกว้างขวางในภาคใต้มาก่อน อาจจะเป็นไปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้มีอิทธิพลต่อสังคมภาคใต้ควบคู่อยู่ด้วย

คำสำคัญ : อิทธิพลไตรภูมิ สังคมภาคใต้ วรรณกรรมพระมาลัย

Abstract

The historical sources found in the South can prove that Traiphum Phra Ruang, the Buddhist literature by Phra Maha Dhamma Raja Li Thai which reflects important Buddhist principles, has influenced the Southern society for a very long period of time. That influence can be found in the Tenth Lunar Month Festival, Subin Tha Kumara Poem, the Buddhist chant to worship Buddhapada, the murals on palm-leaf manuscripts (Southern Literary Bud) and those on Buddhist sanctuary walls or monks' dwellings' walls and ceilings. Also, there is the pictorial

representation of Traiphum and Traiphum, a Copy of Krabi Noi. Moreover, it is possible that Thai Tellings of Phra Malai which were previously spread around the South have influenced the Southern society as well.

Keywords: The Influence of Thaiphum, The Southern Society, Thai Tellings of PhraMalai

ชาวบ้านภาคใต้แต่เดิมส่วนใหญ่มีความเชื่อพื้นฐานพ้องกับชาวไทยถิ่นอื่นๆ คือ เชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติและเชื่อว่าธรรมชาติมีวิญญาณ สิ่งเร้นลับดังกล่าวมีส่วนสำคัญต่อการกำหนดและควบคุมชะตากรรมของมนุษย์ อาจให้คุณและโทษได้นานา ถ้าบุคคลใดปฏิบัติชอบวิญญานจะช่วยคุ้มครองหรือให้คุณ และถ้าผู้ใดมุ่งน้อมจิตเข้าหาก็อาจจะติดต่อสื่อสารกับวิญญาณลึกลับเหล่านั้นได้ ถ้าบำเพ็ญเพียรแก่กล้าพอและทำกุศลวิธ อาจจะสามารถบังคับวิญญาณเร้นลับที่แรงบุญต่อยกว่าให้อยู่ใต้อำนาจได้อีกด้วย

เมื่อชาวภาคใต้ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมฮินดู การนับถือบูชาธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติก็ยิ่งมีกว้างขวางและพิสดารมากขึ้น เช่น มีเทพประจำธาตุทั้งสี่ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ คือ มีเทพรักษาสถานที่ที่ชาวภาคใต้เรียกว่า “บริถิว” (สันสกฤตว่า ปารถิว) จากความเชื่อนี้เมื่อชาวใต้ประกอบการมงคลใดๆ จะมีการขอที่ขอทางหรือดูที่ดูทาง ดูว่า ยามใดบริถิว อยู่ ณ ทิศใด เชื่อว่ามีนางธรณีเป็นเทพประจำผืนพสุธา มีนางมณีเมขลาเป็นเทพประจำสมุทร มีพระพายเป็นเทพแห่งลม มีพระเพลิงเป็นเทพแห่งไฟ ส่วนชาวไทยพุทธในภาคใต้มีความเชื่อสืบเนื่องมาจากพุทธศาสนาหลายประการ ซึ่งส่วนใหญ่มีกัมมสมปन्नเปอยู่กับความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการนับถือผี วิญญาณ และลัทธิศาสนาพราหมณ์ คติเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมของพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่ฝังแน่นที่เป็นเหตุให้ชาวภาคใต้เกิดความเชื่อเรื่องการ “ใช้ชาติ” หมายถึงการที่ผู้ใดก่อกรรมทำเข็ญให้กับมนุษย์ หรือสัตว์ ใดๆ ในชาตินี้แล้ว เมื่อถึงชาติต่อไปกรรมนั้นจะกลับสนองถึงตน หรือผู้ที่เคยถูกกระทำ กลับเป็นผู้กระทำในลักษณะและหน้าหนักเท่าเทียมกันหรืออาจรุนแรงกว่า นอกจากนี้ พุทธศาสนิกชนชาวภาคใต้ส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อพุทธานุกาภาพมากกว่า

ธรรมานุภาพ มีความเชื่อว่าสวรรค์นรกมีภาวะเป็นรูปธรรมตามที่บรรยายไว้ทุกประการ เช่น เชื่อว่าในนรกมีต้นจิว มีกระทะทองแดง ในสวรรค์มีวิมาน มีนางฟ้า ทั้งศรัทธาที่จะบำเพ็ญกุศลเพื่อให้ไปถึงสวรรค์มากกว่านิพพาน มีความเชื่อและศรัทธาต่อเรื่องพระมาลัย อย่างกว้างขวาง นิยมสร้างหนังสือพระมาลัยเป็นพุทธบูชา วรรณกรรมเรื่องพระมาลัยโปรดสัตว์จึงแพร่หลายมากในภาคใต้ สิ่งที่พุทธศาสนิกชนชาวภาคใต้ศรัทธาเหนือกว่าสวรรค์ก็คือยุคของพระศรีอริยเมตไตร การทำบุญจึงมีกอธิษฐานให้ได้ขึ้นสวรรค์และได้พบกับพระศรีอริย์เป็นสำคัญ

เนื่องจากภาคใต้เป็นแหล่งที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันมายาวนาน พุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อชาวภาคใต้อย่างลึกซึ้ง เห็น一斑 กิจกรรมทั้งปวงของชาวใต้จึงมีพุทธศาสนาเป็นเข็มทิศ ดังนั้นค่านิยม ประเพณี ในการดำรงชีวิตจึงล้วนมาจากคติความเชื่อ และความมีน้ำใจศรัทธาที่ผูกพันกับพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง

ประเพณีสารทเดือนสิบ หรือประเพณีรับส่งตายาย หรือประเพณีรับเปรตส่งเปรต เป็นงานบุญประเพณีที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดของชาวปักษ์ใต้ เนื่องจากเป็นงานที่ชาวไทยพุทธยึดถือปฏิบัติกันทั่วไปทุกจังหวัด และต่างยึดมั่นเข้มแข็งมาแต่โบราณไม่เคยเปลี่ยนแปลง งานบุญนี้อาจเรียกว่าเป็นงานบุญรวมญาติ เมื่อถึงเวลาไม่ว่าทุกคนไปประกอบกิจการงานหรือทำมาหากินอาศัยอยู่ ณ ที่ใด ไกลหรือใกล้ จะต้องเดินทางกลับไปเยือนถิ่นเกิดเสมอ ด้วยจุดประสงค์สำคัญ คือ ร่วมทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ และพบปะเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง รวมทั้งผู้คนที่ตนเคารพนับถือ

โดยทั่วไปชาวภาคใต้เชื่อว่างานบุญเดือนสิบ หรืองานรับส่งตายายอันเป็นงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตายมาจากความเชื่อในพุทธศาสนา แต่เมื่อพิจารณาถึงพิธีของพวกพราหมณ์ในสมัยก่อนพุทธกาลของอินเดียก็มีธรรมเนียมนิยมการเช่นและทำทักษิณากุทิศแก่ผู้ตายที่เรียกว่า “ศราทธ” ซึ่งหมายถึงการให้ด้วยศรัทธา โดยที่ในสมัยพุทธกาลพระพุทธรองค์ทรงเห็นว่าการทำบุญในลักษณะนี้เป็นการดี จึงทรงอนุญาตให้พุทธศาสนิกชนคงถือปฏิบัติเรื่อยมา และเรียกประเพณีว่า “สารท” ด้วย ในทางพุทธศาสนามีความเชื่อว่าเมื่อมนุษย์สร้างบุญกรรมอะไรไว้ก็จะได้รับผลการกระทำอย่างนั้น หรือที่เรียกว่า “ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว “ โดยเฉพะการทำชั่วเมื่อตนไปตกนรกรับกรรมมากน้อยตามผลที่กระทำใน

ชาติปางก่อน คนที่ตกนรกเรียกว่า “พวกเปรต” เมื่อถึงปลายเดือนสิบ(แรม 1 ค่ำ เดือนสิบ) พวกเปรตที่กำลังผอมโซหิวโหยมากดังคำพังเพยที่ว่า “อยากเหมือนเปรตเดือนสิบ” พญายมจะปล่อยให้กลับมาพบญาติพี่น้อง และลูกหลานของตนในเมืองมนุษย์ เพื่อมารับส่วนบุญ เสื้อผ้า อาหารต่างๆ ที่ญาติพี่น้องอุทิศทำบุญให้ และต้องรีบกลับไปเมืองนรกเมื่อถึงวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ดังนั้นถ้าลูกหลานไม่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ปู่ ย่า ตา ยาย ผู้เป็นเปรตก็จะอดอยากหิวโหย อัดคัดขัดสนสิ่งของเครื่องใช้ ได้รับความทุกข์ยาก และก่นด่าสาปแช่งลูกหลานที่ไม่รู้จักตั้งบุญกุศลบรรพบุรุษ ปล่อยให้ได้รับบาปกรรมเดือดร้อน ชีวิตก็จะไม่เจริญรุ่งเรืองตามไปด้วย ดังนั้นลูกหลานจึงยึดมั่นถือมั่นเป็นภาระหน้าที่ที่สำคัญยิ่ง เป็นกิจกรรมที่ต้องยึดถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด เทศกาลสารทเดือนสิบจึงเป็นเทศกาลเพื่อประกอบบุญที่ชาวภาคใต้จัดขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายอันเป็นบรรพชน บรรดาญาติมิตร และผู้อุปการคุณทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้ว โดยมีความเชื่อว่าผู้ที่มีบาปกรรมเมื่อตายไปจะตกนรก หรือ “หุดติภูมิ” หรือ “อบายภูมิ” ส่วนผู้ที่ทำบุญก็จะไปสู่สวรรค์ หรือ “สุคติภูมิ” สำหรับผู้กระทำบาปมากหรือที่เรียกว่า “บาปหนา” จะตกนรกขุมที่ลึกลงไปเรียกพวกนี้ว่า “สัตว์นรก” ส่วนผู้ที่กระทำบาปแต่พอเพียงก็ต้องตกสู่อบายภูมิเช่นกัน แต่เป็นภูมิต้นกว่าพวกแรก พวกนี้เรียกว่า “เปรต” หรือ “เปตชน” แม้ว่าบรรดาญาติมิตรและผู้อุปการคุณจะกลายเป็นสัตว์นรก หรือเปรตก็ตามที่ แต่ชาวภาคใต้ถือว่าเป็นผู้ที่มีพระคุณจึงต้องตอบแทนด้วยการแสดงความกตัญญูทดแทนด้วยการประกอบบุญเดือนสิบ เรื่องของนรกก็ดี สวรรค์ก็ดี หรือเปรตก็ดี ล้วนเป็นความเชื่อที่ชาวภาคใต้ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาทั้งสองคือ ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ

คำว่า “เปรต” “นรก” และ “สวรรค์” เป็นคำที่ปะปนอยู่ในคำพูดของภาษาไทยมาช้านานแล้ว เช่น เห็นใครรูปร่างผอมโซมีแต่หนังหุ้มกระดูกก็เปรียบว่า “ผอมเหมือนเปรต” ถ้ามีรูปร่างผอมสูงก็มักเรียกว่า “สูงเหมือนเปรต” ใครกินตะกอละตะกลาม หรือกินมูมามาก็เรียกว่า “ยากเหมือนเปรต” ใครร้องเสียงแหลมก็ว่า “ร้องเหมือนเปรต” ใครมารบกวนขอแบ่งส่วนแบ่งสิ่งที่เราได้มาโดยที่ผู้นั้นไม่มีส่วนจะได้ก็มักพูดว่า “ทำเหมือนเปรตมาขอส่วนบุญ” บางครั้งมีการประกอบคำใหม่ขึ้นมาโดยใช้คำว่า “เปรต” เป็นส่วนประกอบเพื่อใช้เป็นคำคำก็มีเช่น “ผีเปรต” “นรกจกเปรต” “ชาติเปรต” “หน้าตาเหมือนเปรต” “ทำหน้าที่เหมือน

เปรต” “คนเปรตๆ” “เปรตเหลือทน” เป็นต้นในส่วนของคำว่านรกก็เช่นกัน โดยความหมายคือ แดนหรือภูมิที่เชื่อกันว่าผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษ หรือโดยปริยายหมายถึงแดนที่มีความทุกข์ทรมาน มียมบาลเป็นเจ้านักงานมีหน้าที่ลงโทษทรมานคนที่ตกนรกตามคำสั่งของพญายม ก็มีการประกอบคำขึ้นใช้เช่นกัน คือ “นรกจากเปรต” “สัตว์นรก” “เดนนรก” “เศษนรก” “นรกกินหัว” “นรกหมกไหม้” “ตกนรกทั้งเป็น” “ยมบาลจองตัว” “ยมบาลหมายหัว” “อยู่ในบัญชีพญายม” เป็นต้น สำหรับคำว่า “สวรรค์” ซึ่งหมายถึงภูมิอันเป็นที่อยู่ของเทวดาหรือเมืองฟ้า เป็นสถานที่ตอบแทนคุณงามความดีของมนุษย์ที่ได้ทำไปเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่บนโลกนี้ก็มีการประกอบคำขึ้นใช้ในโอกาสต่างๆ เช่น “สวรรค์ในอก” “ขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น” เป็นต้น คำว่าเปรต นรก สวรรค์ ดังกล่าวล้วนมีที่มาจากความเชื่อในศาสนาทั้งลัทธิ ที่สำคัญ คือ ทั้ง 3 คำนี้ ได้รับอิทธิพลมาจากคติเรื่องไตรภูมิ โดยที่ชาวภาคใต้ใช้คำดังกล่าวในบริบทต่างๆ ของชีวิตประจำวันอย่างกว้างขวางมาตั้งแต่โบราณจนกระทั่งปัจจุบัน

ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้โดยเฉพาะเรื่องสุบินกุมาร อันเป็นวรรณกรรมสำนวนเก่าของภาคใต้ที่บันทึกในหนังสือสมุดข่อย วรรณกรรมเรื่องนี้แพร่หลายเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางของชาวภาคใต้ในยุคเก่าก่อนที่จะมีระบบโรงเรียนเช่นปัจจุบัน เป็นหนังสือสำหรับผู้ที่อ่านเขียนหนังสือคล่องแคล่ว ใช้สวดอ่านยามว่างที่บ้านหรือที่ระเบียงพระตำหนักล้อมรอบเจดีย์ ผู้แต่งได้นำความรู้เรื่องเปรต นรก และสวรรค์ จากคติความเชื่อเรื่องไตรภูมิ พระร่วงมาแทรกไว้อย่างน่าสนใจในตอนที่พระยาพราหมณ์เป็นพ่อของสุบินตายได้ไปเกิดเป็นเปรต เพราะผลจากกรรมชั่ว คือ ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ซึ่งผิดศีลปาณาติบาตว่า “เป็นเปรตอดอยากอาหาร ไฟนรกเผาผลาญ เปื่อยเน่าเหม็นหนังฟุพอง ผลกรรมกินแต่เลือดหนองอยู่ในจำจอง เจ็บปวดเวทนาช้านาน” ในส่วนที่เกี่ยวกับนรกได้กล่าวว่ “ไฟนรกหมกไหม้เผาทุก ประเด็ยวเกิดประเด็ยวตาย อดอยากอยู่ในจำจอง “นอกจากนี้ได้กล่าวถึงนรกขุมต่างๆ ทั้งนรกใหญ่และนรกป่าวไว้อย่างน่าสนใจ นรกใหญ่” ได้แก่ สัตว์นรก กภาพสูตตนรก สังฆานรก โรหุพนรก มหาโรหุพนรก ตาปนรก มหาตาปนรก อวิจินนรกหรือมหาอวิจินนรก ส่วนนรกป่าวหรือนรกบริวารที่กล่าวถึงได้แก่ เวตรณีนรก อังคารกาสุมนรก กุณนรก หรือคูตรนรก โลหสิมพลีนรก สุนชนะนรก หรืออุสสุทนรก โปกขรพรรษนรก

ไวยบรรพต หรือไอยบรรพตนคร ในส่วนของสวรรค์ซึ่งเป็นที่ที่ผู้ประกอบกรรมดี หรือประกอบบุญกุศล สร้างคุณงามความดีไว้ได้เสวยสุขเมื่อตายไป ในเรื่องสุบินกุมาร แม้จะไม่มีรายละเอียดมากนักแต่ได้กล่าวถึงอันนิสงส์ที่สุบินบวชว่าส่งผลให้พระยาพราหมณ์นรก ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยมีการบรรยายถึงความวิจิตรพิสดารของสวรรค์ชั้นนี้ แตกต่างไปจากไตรภูมิบ้าง แต่ก็เห็นได้ชัดว่าน่าเค้าน่าเอ็นจากไตรภูมิพระร่วงมากกว่าทั้งสิ้น

บทไหว้ลายลักษณ์หรือบทไหว้พระพุทธรูปทวารวดีธรรมซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่รุ่นเก่าเมื่อ 60-70 ปี มาแล้ว ทั้งที่รู้หนังสือและไม่รู้หนังสือของภาคใต้ต่างก็จดจำสืบทอดกันมาเพื่อใช้ท่องหรือภาวนาให้เกิดความเป็นสิริมงคลในเวลาก่อนนอนหรือตอนย่ำรุ่ง มีเนื้อหาที่นำเอาสาระในไตรภูมิพระร่วงมากกล่าวถึง เช่น เรื่องเกี่ยวกับสวรรค์ วิมาน พรหม ทวีปทั้งสี่ เขาพระสุเมรุ นทีสี่พันตร ป่าหิมพานต์ ครุฑ ฯลฯ แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงมีส่วนสำคัญต่อการผสมผสานเข้ากับเรื่องราวของพุทธศาสนาเพื่อใช้เป็นหนทางหนึ่งที่น่าไปสู่ความเป็นมงคลแก่ชีวิต ดังที่ตอนสุดท้ายของบทไหว้ลายลักษณ์กล่าวว่า “ใครไหว้ลายลักษณ์ ได้บุญมากนัก แปรดหมื่นสี่พัน ได้พบพระองค์ ผู้ทรงในธรรม เป็นที่ป้องกันโรคภัยโรคร้าย ผู้ใต้อุตสาห์ เจริญภavana ทั้งห้าโดยมี พันที่คณนา พันเสนียดจัญไร กันทั้ง โภยกัย โรคภัยโรคร้าย กันเจ็บกันไข้ พยาธิโรค เจริญสุขา โรคภัยโรคร้าย จะได้ส่วนบุญ เตชะกุศล พุทธบาทมณี จะได้ไปสวรรค์ ในชั้นดาวดึงส์ จักได้จุติ ในเมืองมกุฏสา”

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานจิตรกรรมในภาคใต้อันสะท้อนให้เห็นถึงการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากไตรภูมิพระร่วงนั้น แม้จะยังมีลักษณะไม่ปรากฏเด่นชัดดังเช่นภาคอื่น และมีอยู่ไม่มากนัก แต่เห็นได้ชัดว่าจิตรกรรมไทยในภาคใต้บางส่วนปรากฏลักษณะเฉพาะที่ต่างจากภาคอื่น ในส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากไตรภูมิพระร่วงมีงานจิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณคีรี บ้านบ่อเตย ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นงานจิตรกรรมฝาผนังด้านในพระอุโบสถเป็นภาพไตรภูมิ จิตรกรรมฝาผนังที่วิหารพระนอน วัดจะหังพระ อำเภอสะทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นภาพการลงทัณฑ์ในแดนนรก ที่ฝาผนังพระอุโบสถของวัดวัง ตำบลลำปำ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง มีภาพเปรตปรากฏแทรกอยู่ด้วย สำหรับจิตรกรรมฝาผนังในเขตจังหวัดปัตตานีและจังหวัดนราธิวาส 7 วัด ได้แก่ วัดควนใน วัดหงสาราม วัดมิ่งฆาราม ในอำเภอบานาระ จังหวัด

ปัตตานี วัดปทุมวารีย์ วัดจุฬามณี ในอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี และวัดโคกมะเฟือง วัดชลธาราสิงเห ในอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ที่ฝาผนังกุฏิสงฆ์ยังมีภาพจิตรกรรมที่ได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับศาสนธรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วง คือ มีภาพของการลงทัณฑ์ในแดนนรก การแสดงภาพสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาและดาวดึงส์สวรรค์ซึ่งอยู่เหนือขึ้นไปจากสวรรค์ชั้น จาตุมหาราชิกา แสดงภาพท้องฟ้า ดวงดารา ป่าหิมพานต์ อันประกอบด้วยสัตว์หิมพานต์ และต้นไม้ขนานาพันธุ์

ในส่วนของจิตรกรรมที่ปรากฏในหนังสือบุด หรือสมุดข่อย ซึ่งเป็นผลงานของจิตรกรพื้นบ้านมีอยู่ไม่น้อยที่มีผู้เขียนสร้างสรรค์ไว้ จิตรกรรมในหนังสือบุดที่พบเห็นในภาคใต้ มีสาระเกี่ยวกับตำรา และความเชื่อต่างๆ เช่น ตำราศาสตร์ ตำราดูนิมิต ตำราดูลักษณะคน ตำราดูลักษณะสัตว์ ตำราดูลักษณะโรค เป็นต้น สาระเกี่ยวกับเนื้อเรื่องนั้นเป็นภาพที่ช่วยขยายสาระของเนื้อเรื่องตอนใดตอนหนึ่ง เช่น วรรณกรรมเรื่องพระมาลัย มีภาพเกี่ยวกับนรกภูมิ สวรรค์ภูมิ พระมาลัยโปรดสัตว์ การต้องโทษทัณฑ์ของสัตว์นรกแต่ละพวก เป็นต้น สาระที่ไม่เกี่ยวกับตำราหรือไม่มีความสัมพันธ์ใดๆ กับเนื้อเรื่องของหนังสือเป็นภาพที่เขียนแทรกไว้เฉยๆ เพื่อตกแต่งหน้าหนังสือให้ดูสวยงามน่าสนใจยิ่งขึ้น ภาพที่เขียนมักเป็นภาพเกี่ยวกับลายเครือเถา ลายไทย ดอกไม้ ผลไม้ แจกันดอกไม้ ผีเสื้อ เทพพนม พระพุทธรูปประทับนั่ง เป็นต้น และมีสาระเป็นภาพสื่อแทนเรื่องจิตรกรรมกลุ่มนี้แสดงเรื่องราวด้วยภาพโดยตรง มีตัวอักษรอธิบายประกอบบ้าง เพียงบอกให้รู้ว่าภาพตอนใดหมายถึงอะไร จิตรกรรมกลุ่มนี้พบไม่มากนัก เช่น เรื่องไตรภูมิ แผนที่ภาพวัดเมืองพัทลุงสมัยกรุงศรีอยุธยา แผนที่เมืองนครศรีธรรมราชสมัยกรุงศรีอยุธยา ภาพแสดงที่กลปนาวัดในเมืองไชยา เป็นต้น

สำหรับเรื่องไตรภูมิ หรือแผนที่ภาพไตรภูมิเป็นภาพจิตรกรรมสื่อแทนเรื่องด้วยภาพโดยตรง ต้นฉบับเป็นของวัดควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง วรรณกรรมเรื่องนี้มีลักษณะพิเศษกว่าวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องอื่นๆ คือ นำเอาคติไตรภูมิหรือภูมิทั้ง 3 ได้แก่ อรูปภูมิ รูปภูมิ และกามภูมิ มาเขียนเป็นภาพจิตรกรรมอย่างเดียวกับจิตรกรรมฝาผนัง แบ่งสาระสำคัญของเรื่องออกเป็น 37 ตอน แต่ละตอนเขียนเป็นภาพ 1 ภาพ ลงในสมุดข่อยประเภทบุตชาวขนาดกลาง 1 คู่ขนบ (2 หน้า) ลำดับภาพต่อเนื่องกันตั้งแต่ภาพ

สูงสุดถึงภพต่ำสุดคือ เริ่มตั้งแต่รูปภพ ซึ่งในเรื่องนี้เรียกว่า กัณฑ์นิพพาน โดยแบ่งย่อยออกเป็น 4 ตอน แทนรูปภพทั้ง 4 ชั้น ถัดลงมาเป็นรูปอันมี อภินิหารพรหมเป็นชั้นสูงสุด ลดหลั่นลงไปจนถึงชั้นปาริสุทธิชาภูมิ แต่แบ่งภูมินี้ออกเป็น 9 ภพ เว้นกล่าวถึงเสีย 6 ภพ ถัดลงไปเป็นกามภูมิ เริ่มแต่สวรรค์ปรนนิมิตวสวัตดีเรื่อยไปจนถึงแดนนรก อันเป็นแดนสุดท้าย คือ เอลจินรก ในแดนนรกนั้นได้แสดงให้เห็นว่าใครทำบาปอะไร ตกนรกขุมใด มีโทษอย่างไร โดยมีคำอธิบายสั้นๆ ในหน้าสุดท้าย ที่กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการเขียนภาพไตรภูมิ บอกว่าเขียนขึ้นเพื่อใช้ประกอบการทอเบี่ยงซึ่งเป็นการเสี่ยงดูชะตาอย่างหนึ่ง คล้ายเสี่ยงเข็มชี และคล้ายกับการแทงศาสตร์ วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องนี้นับได้ว่าเป็นหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับพัฒนาการด้านรูปแบบและคตินิยมของวรรณกรรมภาคใต้หลายประการ เช่น งานจิตรกรรมในหนังสือชุดนี้ใช้ภาพเป็นสื่อหลัก ใช้ภาษาเป็นส่วนประกอบ ซึ่งเท่าที่พบแล้วมีเพียงฉบับนี้เท่านั้น คติการใช้เรื่องไตรภูมิประกอบการทอเบี่ยงเสี่ยงทายก็เป็นปรากฏการณ์ที่พบเฉพาะฉบับนี้เช่นกัน นอกจากนี้ภาพไตรภูมิฉบับนี้ยังได้นำเอาวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องสุบินกุมารมาประกอบไว้ 2 ตอนด้วย ซึ่งลักษณะนี้ไม่ปรากฏในจิตรกรรมที่เกี่ยวกับไตรภูมิฉบับใด แม้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้จะมีจุดประสงค์ตั้งที่กล่าวมาแล้วก็ตามแต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงที่มีต่อวรรณกรรมเรื่องนี้อย่างชัดเจน และสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของผู้สร้างที่ปรับเปลี่ยนให้เนื้อหาสาระง่ายขึ้นเพื่อใช้สื่อสารในระดับชาวบ้าน ให้หยั่งเห็นทัศนะทางพุทธศาสนาได้ไม่ยากในเรื่องความเชื่อเรื่องชาติภพ อันสืบเนื่องมาแต่กรรม

ผลงานวรรณกรรมชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่ถอดแบบมาจากเรื่องไตรภูมิพระร่วงโดยตรง คือ “ไตรภูมิ ฉบับบ้านกระบี่น้อย” ที่เรียกชื่อเช่นนี้เพราะว่าต้นฉบับที่เป็นหนังสือชุด หรือสมุดข่อย เป็นสมบัติของนายนิคม หาญชนะ ซึ่งเป็นอดีตกำนันตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ จึงเรียกชื่อตามแหล่งที่พบว่า “ไตรภูมิ ฉบับบ้านกระบี่น้อย” อายุของวรรณกรรมเรื่องนี้ ผู้สร้างบอกไว้ตอนจบเล่มว่า “ข้าพเจ้าพระเกลิอน ได้สร้างหนังสือไตรภูมิไว้ ท่านทั้งหลายอ่านดูให้เข้าใจในทางบาปและบุญ เขียนจบ ณ วัน 8 ค่ำ นพศก ตกอยู่ในฤดูเหมันต์ จบเพลลาใกล้เพลจะเที่ยงตรง” พระเกลิอนเป็นใคร อยู่ที่ใด เป็นผู้แต่งหรือเป็นผู้คัดลอกไม่อาจทราบได้ เพราะคำว่า “สร้าง” อาจหมายถึง แต่ง หรือคัดลอกก็ได้

เมื่อตรวจสอบอายุของวรรณกรรมฉบับนี้น่าจะตรงกับ จ.ศ.1159 หรือพ.ศ. 2346 อยู่ในรัชกาลที่ 1 หรือ จ.ศ. 1379 ตรงกับพ.ศ.2460 อยู่ในรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้ อย่างไรก็ตามหากพิจารณาชื่อเมืองต่างๆ ที่ปรากฏในหนังสือไตรภูมิฉบับนี้ วรรณกรรมเรื่องนี้ น่าจะแต่งขึ้นในช่วงที่จักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามาล่าเมืองขึ้นและครอบครองดินแดนทะเลใต้ แถบชวา มลายู บอร์เนียว ฟิลิปปินส์ และหมู่เกาะเครื่องเทศ ที่สำคัญคือ การกล่าวถึงพวกอเมริกาที่เริ่มเข้ามาอำนาจในดินแดนแถบนี้น่าจะเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าเป็นช่วงหลังปีพ.ศ. 2400 ก็คือไม่เกินสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แม้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ดูเหมือนว่าจะถอดแบบมาจากไตรภูมิพระร่วงก็ตาม แต่ก็มีลักษณะที่แตกต่างจากไตรภูมิพระร่วงและไตรภูมิฉบับอื่นๆ คือ มิได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องสำคัญต่างๆ เป็นการกล่าวเพียงย่อๆ ในลักษณะสรุปสั้นๆ เท่านั้น เช่น เรื่องสวรรค์และนรก นอกจากนี้ยังอธิบายภูมิแผ่นดินของมนุษย์และอมนุษย์ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ปัจจุบันในขณะนั้น อีกทั้งแสดงมนุษย์สัณฐานต่างไปจากไตรภูมิฉบับอื่นๆ เช่น บุคคลที่เกิดในทวีปชมพู มีใบหน้าประดุจผาลไถนาทั้งสิ้น บุคคลผู้เกิดในบูรพ์พิธิ ตัวเป็นคน หัวเป็นราชสีห์ ฯลฯ และจัดบุคคลในทวีปอื่นๆ นอกจากทวีปชมพูเป็นอมนุษย์ทั้งสิ้นซึ่งไร้ความสุขสบาย ขณะที่หนังสือไตรภูมิพระร่วงกล่าวว่าดินแดนในทวีปชมพูมีแต่ความสุขสบาย ในด้านคุณค่าแม้ว่าเนื้อหาสาระจะแตกต่างไปบ้าง แต่ก็มีเป้าหมายหลักอยู่ที่ต้องการให้คนละชั่วประพฤติดี เกรงกลัวต่อบาป และเห็นว่าผลการกระทำย่อมเป็นไปตามกฎแห่งกรรม นอกจากนี้ยังเน้นที่หลักธรรมพื้นฐาน คือ ศีล และทาน ให้นำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตโดยที่ได้กำหนดพฤติกรรมที่ไม่ควรประพฤติปฏิบัติ และควรแก่การปฏิบัติไว้ด้วย ส่วนในด้านความรู้นอกจากเน้นปรัชญาความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับนรก สวรรค์ นิพพาน กฎแห่งกรรม และการเกิดการตายแล้ว ยังให้ความรู้เรื่องโลกและจักรวาล ความรู้เชิงภูมิศาสตร์และธรณีวิทยา ความรู้ทางศีลธรรมจริยธรรม ความรู้เกี่ยวกับสังคมท้องถิ่น และความรู้เกี่ยวกับการใช้ภาษา จากสภาพดังกล่าวไตรภูมิฉบับกระป๋องจึงเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่ายิ่ง ที่สำคัญ คือ เป็นไตรภูมิฉบับชาวบ้านอย่างแท้จริง โดยที่สำนวนที่ใช้ไม่ซับซ้อนพิสดาร อ่านแล้วเข้าใจง่าย ไม่ต้องตีความเช่นฉบับอื่นๆ อีกทั้งถ้อยคำสำนวนภาษามีไม่น้อยที่เป็นภาษาถิ่นได้ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ปัจจุบันนี้ต้นฉบับไตรภูมิฉบับ

ภาคใต้ยังมีให้ศึกษาน้อยมาก ทั้ง ๆ ที่ผู้เฒ่าผู้แก่ได้ยืนยันว่าเคยพบเห็นหลายฉบับ โดยเฉพาะที่เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองไชยา

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่นำมาศึกษาเพื่อเสนอข้อคิดเกี่ยวกับ “ไตรภูมิในสังคมภาคใต้” บนพื้นฐานที่มีข้อมูลอยู่ในระดับหนึ่ง ช่วยให้ได้ข้อสรุปว่าสังคมภาคใต้ได้รับอิทธิพลมาจากไตรภูมิพระร่วงซึ่งเป็นผลงานพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาลิไทที่ทรงแต่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.1888 หรือเมื่อ 667 ปีมาแล้ว การแพร่หลายของหนังสือไตรภูมิพระร่วงมาสู่ภาคใต้เมื่อใด อย่างไรไม่เป็นที่ทราบแน่ชัด แต่การมีหนังสือไตรภูมิฉบับภาคใต้ย่อมแสดงให้เห็นว่าการแพร่กระจายไตรภูมิพระร่วงได้เป็นไปอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะในสมัยที่สุโขทัยเป็นราชธานีของไทยนั้นได้ครอบครองหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมดไว้ภายใต้อำนาจ อย่างไรก็ตามมีนัยให้คิดว่า การที่ภาคใต้ติดต่อสัมพันธ์กับอินเดียมายาวนานมีการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ เข้าสู่ดินแดนภาคใต้มาก่อนสุโขทัยเป็นราชธานีนั้น มุมมองของการศึกษาเรื่องไตรภูมิในสังคมภาคใต้ จึงควรผนวกอินเดียเข้ามาด้วย และอีกประเด็นหนึ่งวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยเป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายในภาคใต้อีกกว่าไตรภูมิ โดยที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับนรก สวรรค์ เช่นเดียวกับเรื่องไตรภูมิ จึงน่าจะมีส่วนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความคิด ความเชื่อ และมีวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ที่ถือปฏิบัติตั้งแต่อดีตมาจนกระทั่งปัจจุบัน การศึกษาไตรภูมิจึงไม่ควรละทิ้ง เรื่องพระมาลัยเช่นเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2542). **สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 1-2**.

กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

กลิ่น คงเหมือนเพชร .(2548). “ไตรภูมิ ฉบับบ้านกระบี่น้อย”. ในวรรณกรรมทักษิณ

วรรณกรรมคัตสรร เล่ม 1 .กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(สกว.) : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.

ชวน เพชรแก้ว .(2555) . **เกริ่นนำไตรภูมิท้องถิ่นภาคใต้** . เอกสารสัมมนาทางวิชาการ

เรื่องคติไตรภูมิ : อิทธิพลต่อวิถีสังคมไทย. ณ โรงแรมเอส.ดี.อเวนิว. กรุงเทพฯ .

- ณมน พงศกรปักษ. (2548). จิตรกรรมฝาผนังภาพไตรภูมิอุโบสถวัดเกาะแก้ว
สุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี : ความสัมพันธ์ด้านรูปแบบและเนื้อหา กับสมุด
ภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เลขที่ 6. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.
- นริศ อัจฉินยง (2553) . ไตรภูมิคติ ในงานออกแบบพุทธสถาปัตยกรรมสมัย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว . วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นิยะดา เหล่าสุนทร .(2543) . ไตรภูมิพระร่วง : การศึกษาที่มา. (พิมพ์ครั้งที่ 2) .
กรุงเทพฯ : แมคค่าฝาง.
- พระมหาบุญศักดิ์ ภัคดี (2546) .การวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมในไตรภูมิพระร่วง.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จริยศาสตร์ศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล.
- พุทธทาสภิกขุ .(2539) . อินเดียน้อย.กรุงเทพฯ : ที.พี.
- รัตน์ดิกร วิชัยดิษฐ์ .(2550) . แนวคิดเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดในพระ
ไตร ปฎกและวรรณกรรมเรื่องพระมาลัย.วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรรณิกา ณ สงขลา และ แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย . (2542) . " จิตรกรรมฝาผนัง: ใน
ภาคใต้" ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 4. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ
สารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์.
- วิโรจน์ ผดุงสุนทรารักษ์ .(2526). วิเคราะห์สุบินกุมารสำนวนปากษีใต้. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สว่าง แทนบุญ , รวบรวม (ม.ป.ป.). ไหว้สัสดีใหญ่แบบไหว้พระ เจ้า –เย็น แผล ไหว้ลาย
ลักษณะ สำหรับอุบาสก อุบาสิกา. ม.ป.ท .
- สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์. (2548). "คำชี้แจง". ในวรรณกรรมทักษิณ วรรณกรรมคัดสรร
เล่ม 1 . กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัย
ราชภัฏสุราษฎร์ธานี.

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2548). “แผนที่ภาพไตรภูมิ ฉบับควนมะพร้าว”. ใน **วรรณกรรมทักษิณ วรรณกรรมคัตสรร เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.

อุดม หนูทอง . (2529). “ศาสตร์”. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.2529**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.